

Xarq Al Àndalus, la gent de la terra

 medium.com/@Davidsegarra/xarq-al-andalus-la-gent-de-la-terra-9f7dbddca527

August 19, 2020

No t'allunyes del país i tin present el destí. La rama en flor es marceixi li tallen les arrels.

Ibn Jubair

Alqueria del Brosquil. Castellar-L'Oliveral, València. L'Horta Sud.

Quan pensem en el llegat rural en l'àrea de la mediterrània peninsular ens preguntem: què no és àrab? No obstant les tècniques agrícoles van arribar a la península ibèrica durant el neolític, mil·lennis abans. Els pobles ibers, romans i grecs van desenvolupar a poc a poc l'agricultura que els va arribar des dels actuals Líban, Palestina, Síria, Kurdistan, Turquia i Iraq. Però seria entre els segles VIII i X, quan clans amazics i àrabs impulsarien la gran revolució agrícola a la nostra terra. Posteriorment aragonesos, catalans, valencians i murcians heretarien els sabers andalusins i els continuarien desenvolupant fins avui. Tot aquest llegat d'incomptables generacions ha fet que l'horta de València siga al segle XXI l'àrea irrigada històrica més gran i activa de la Mediterrània occidental.

De tot això hi ha un coneixement clar en la comunitat científica. I, a la seua manera, també en la mateixa horta. Gran part dels llauradors de València tenen una consciència difusa del fet que moltes de les seues coses venen "dels temps dels moros". Qui viu en una alqueria d'Alboraia, Burjassot o Castellar cultivant carxofes, albergínies, xufes i carabasses, regades per séquies i assuts, entre tarongers, figueres i albercoquers, viu envoltat per arrels àrabs. I malgrat això, al conjunt de la societat se li ha ocultat per segles

aquesta realitat. Durant l'època franquista es va intentar imposar que l'horta era una obra d'origen romà. Avui, però, la tesi imperial ha quedat desfasada en l'àmbit acadèmic. Una recent investigació confirma els estudis històrics mitjançant l'arqueologia hidràulica: l'horta de València va ser una creació de les comunitats llauradores àrabs i amazigues. L'horta va nàixer de la iniciativa dels camperols, de manera autogestionada. El llibre que ho explica és *Els constructors de l'horta de València* (Publicacions de la Universitat de València, 2018), del doctor en Història Ferran Esquilache, que ha sigut professor associat d'història medieval a la Universitat Jaume I de Castelló i a la Universitat Autònoma de Barcelona. La recerca ha sigut validada pels principals historiadors medievals valencians. El treball, que ha durat més d'una dècada, profunditza en dos vessants: l'origen de l'horta i el sistema social andalusí rural. Aquest segon punt és clau: com vivien i s'organitzaven les primeres comunitats llauradores de l'horta?

Nur, la de l'alqueria d'Al Daia. La neboda d'Issa el pelegrí. La filla dels llauradors.

Naix una nova civilització

L'arribada d'àrabs i amazics al llarg del segle VIII es va produir en el context de les guerres civils visigòtiques, en mig d'una societat en declivi, assolada per la pesta, dividida entre faccions senyorials i en plena persecució contra cristians dissidents i jueus. Els combatents amazics i àrabs van vèncer als senyors i reietons visigots en pocs anys. Naixia, lentament, una nova civilització formada per la majoria iberoromana, la minoria araboamaziga i les xicotetes comunitats jueves.

És necessari explicar que l'origen de la població jueva peninsular és ancestral, d'època romana. A més, l'historiador Thomas F. Glick va plantejar la possibilitat que posteriorment arribaren jueus amazics des del Magrib (Occident, en àrab). Això és degut al fet que els pobles amazics també havien viscut processos de romanització i de conversions al judaisme, cristianisme i islam. Un punt on els historiadors solen coincidir és en destacar el paper dels jueus en la victòria islàmica sobre els regnes visigòtics. I és

que alguns grups cristians unitaristes i jueus van rebre als magribins com alliberadors. Per això cal no confondre el terme Sefarad amb les futures corones d'Aragó i Castella, que van perseguir i expulsar als jueus. Sefarad és com els jueus anomenaven a la península Ibèrica i a Al Àndalus, on viurién el seu segle d'or cultural. Jueus que, com la majoria de cristians i musulmans andalusins, s'expressaven principalment en àrab.

Potser el punt menys conegut és que, malgrat que les societats iberes, romanes, visigòtiques, jueves, cristianes i musulmanes eren societats patriarcals, la nova estructura social andalusina va desenvolupar canvis profunds. Així, es va establir el dret a la propietat, a l'educació i, fins i tot, al divorci per les dones. A diferència de la relació problemàtica del catolicisme amb la sexualitat, en l'islam i en el judaisme tradicional no és considerada pecat, sinó una font de *bàraka*, o energia beneïda i sagrada. Per això, un dels motius legals de divorci, a banda del maltracte, podia ser que el marit no satisfesia el plaer de la dona. En l'aspecte socioeconòmic, al camp i l'horta, les dones treballaven colze a colze amb els homes ja que l'economia era clànica-familiar. Tanmateix, l'organització social va seguir sent patriarcal. Cinc segles després, però, la conquesta catòlica aboliria, escandalitzada, aquests drets. La invenció de la figura de la bruixa està lligada, en part, a l'existència de dones fortes rurals que van resistir les ordres de l'església.

Llaurant per defensar la terra amenaçada. Els Peixets, Alhoraia. L'Horta Nord.

La terra és de qui la llaura

Àrabs i amazics van arribar amb una bandera revolucionària: la terra és de qui la reviu. Es va establir que aquella comunitat que sembrava un camp i construïa les seues pròpies cases era propietària lliure. Quin camperol voldria aleshores ser serf d'un senyor visigot, podent ser llaurador lliure? Sota aquesta premissa, es van anar desfent els latifundis.

En aquesta nova societat que naixia es va prohibir el maltractament animal i la caça per plaer, ja que es considerava que tots els animals i criatures formen comunitats i nacions com els humans. Es va establir també que la mort d'un animal per alimentar-se devia ser ritual i amb el menor patiment possible. La tradició profètica renovada declarava: La terra és ta mare, així que tingues cura de ta mare. En un canvi profund, el sentit de la vida passava a ser protegir la terra i llaurar-la. Amb l'obligació afegida de la recerca del coneixement. Per la qual cosa, la ciència, la filosofia i l'art van tornar a desenvolupar-se.

Arran d'aquesta revolució, les comunitats llauradores van repoblar la plana del riu Túria. I ho van fer amb les noves tècniques de regadiu: obrint séquies per canalitzar i distribuir l'aigua de reg. I establint sènies, assuts i molins hidràulics. Una aigua que era considerada sagrada i de propietat comunal, fins al punt d'establir-se que sota cap condició, ni en guerra, es podia contaminar un pou, un ullal o un riu. L'historiador nord-americà Thomas F. Glick va escriure que "Sols la comunitat té el dret d'utilitzar l'aigua de la seua séquia per a reg i ells mateixos regulen els assumptes de la séquia. Els regants estableixen els torns i cap d'ells pot erigir un molí, o fins i tot construir un pont sobre la séquia sense el consentiment de tots".

L'últim plet per l'aigua trobat en àrab està datat en el 1222. Tot i que el Tribunal de les Aigües ha continuat funcionant, amb múltiples canvis i evolucions, fins als nostres dies. Narra el periodista i escriptor uruguaià Eduardo Galeano: "No està integrat per juristes el tribunal més just del món. Que és, a més, el més antic d'Europa". I ens recorda que "aquesta justícia no ve de dalt, ni de fora: els jutges són els llauradors que cultiven les seues pròpies terres, i entre ells ressolen els litigis per l'aigua de les huit séquies que reguen les hortes de València". Canals que porten encara els noms dels clans fundadors: Favara pels Hauara amazics, Mestalla pels Mexdala o el braç de Benàger pels Beni Àger. És molt significatiu que després del col·lapse del califat de Còrdova, van ser dos administradors de séquies, Mubàrak i Muzàfar, els que van establir un primer estat independent a València l'any 1009.

Amb el desenvolupament progressiu de la població i la producció, els llauradors van establir mercats rurals on oferien els seus excedents. En ells es produïen reunions d'intercanvi entre agricultors, ramaders i artesans. Explica Ferran Esquilache: "No funciona la llei de la demanda i l'oferta, ja que la seua única funció és l'intercanvi entre grups camperols que viuen a prop els uns dels altres". Tot i això, gradualment, la ciutat va generar un mercat propi i central on el *mostassaf* vigilava la qualitat i els preus. "És per això, doncs, que les ciutats es fundaven al bell mig d'una zona rural que ja estava organitzada i en funcionament, la qual podia alimentar la població urbana. És a dir, que les hortes van fer les ciutats, i no a la inversa". L'historiador desvela que va ser gràcies a la constel·lació d'alqueries i horts, que l'anaven enriquint i enfortint, que la ciutat de Valentia va renàixer com Balansiya. Una vila que, amb el temps, va ser coneguda com *Madinat at-Turab*, la ciutat de la terra, de la terra fèrtil.

Fent pa al forn morú tradicional. Vall d'Urika, Marraqueix.

Alqaria, aljama i muwal·lad

Poc a poc els nous clans àrabs i amazics van unir-se als nadius locals mitjançant el sistema d'aliança muwal·lad (d'on prové el terme "maulets"). Així, naixia la nova cultura andalusina: suma d'ibers, romans, visigots, jueus, àrabs i amazics. L'historiador i hispanista Pierre Guichard va definir aquesta societat com a "no-feudal", per "l'absència de senyors extractors de renda". La propietat de la terra i dels mitjans de producció eren en la seua quasi totalitat del poble.

L'estructura de la nova societat camperola estava basada en dos pilars: l'organització en alqueries i l'autogestió en aljames o assemblees clàniques. Alqueria significa el poble. En àrab vol dir el conjunt de cases, camps, animals i persones. Les aljames eren les que elegien els xeics, els homes representants de la comunitat davant d'altres comunitats i de les llunyanes autoritats urbanes. Les alqueries s'organitzaven i aliaven entre elles per qàbiles i qaums (clans) per tal de compartir graners col·lectius, pastures i boscos. I també per construir i mantenir les imprescindibles obres hidràuliques. Precisament perquè l'estat emiral i califal tenia un abast mínim a les terres del Xarq (Est), els famosos Beni (Fills de o Clan de) que impregnen tants dels nostres pobles són un dels signes de la seua fundació popular. Van ser els fills i les filles dels clans araboamazics i dels maualis iberoromans qui van fer revivre la terra.

Ferran Esquilache explica que dins de les comunitats rurals andalusines "els grans terratinents no existien" i "els pobres sembla que tampoc". I afegeix "De fet, la diferència entre els que més terra posseïen i els que menys en tenien no era excessivament gran". Els investigadors han establert que la propietat comunal de les alqueries sempre fou molt superior a la propietat privada o estatal. Les daïes i els rafals de les petites elits van ser un tant per cent reduït. Queda clar que hi havia un llunyà estat i unes mínimes elits urbanes

que posseïen algunes terres, però que el territori rural era majoritàriament domini i senyoriu del camperolat. Un fet singular que els exèrcits catòlics intentarien, i quasi aconseguirien, eliminar.

Casa Morisca. Crevillent, Baix Vinalopó.

Arrels de terra i aigua

La conquesta en el segle XIII va suposar la imposició d'un nou sistema basat en la monarquia, l'església i els senyors feudals. La ciutat va ser ocupada i les terres van ser repartides entre bisbes, aristòcrates i militars. Els conqueridors van expulsar de les ciutats i dels millors camps a la gent de la terra que, arraconats en serres i muntanyes, van crear noves hortes i sistemes d'irrigació. A les viles van quedar uns pocs nadius, als quals es va obligar a viure en moreries i jueries. L'intent d'esborrar la cultura popular va arribar al punt d'intentar substituir la cuina tradicional amb oli d'oliva per la de greix de porc. I és que un dels trets d'identitat que va sorprendre els nouvinguts del nord era l'estima que es tenia per les verdures, hortalisses, llegums i fruites. I també l'amor a l'aigua, que usaven per a regar, banyar-se i purificar-se.

En els moments de major persecució, revoltes llauradores morisques van esclatar una rere l'altra. Les aljames rurals es van alçar en múltiples ocasions. Com en la rebel·lió d'Espadà, liderada pel llaurador i síndic de reg Garbau, Selim Almanzor. Implacablement, la monarquia va enviar expedicions militars a sufocar la resistència. En 1492 tots els jueus van ser deportats per ordre dels reis catòlics. En 1567 Felip II va prohibir la llengua, la cultura i la música àrab. I finalment, en 1609 Felip III, des del Consell d'Estat de Madrid, va ordenar l'expulsió de tots els moriscos. Cal destacar que en eixa època més de la meitat dels moriscos peninsulars es trobaven als territoris de la Corona d'Aragó. Un territori que quasi coincidia amb el de l'antic Xarq Al Àndalus. Avui s'ha oblidat, però les terres

valencianes van ser l'àrea de major concentració de població morisca de tota la península Ibèrica. Així, a sang i foc, la civilització andalusina era esborrada. La gent de la terra era expulsada de la terra.

En ple segle XXI, val la pena reflexionar per què no sabem pràcticament res sobre això, perquè es parla tan poc sobre qui som i d'on venim, per què no hi ha més pel·lícules, sèries i documentals i per què no s'ensenya a les escoles. Malgrat tot, la memòria de la gent de la terra ha perdurat. Segle a segle, generació a generació, el record mai ha desaparegut del tot. Han sigut els savis de l'horta, els artistes populars i la pròpia gent de la terra els transmissors de la història prohibida. L'hem escoltada en cants de batre, poemes i cançons. En les cròniques de Bernat Capó, en les rondalles i versos recollits per Enric Valor i Josep Piera. En les músiques de Josep Gimeno el Botifarra, Ahmed Touzani, Al Mayurqa, Al Tall, Maria del Mar Bonet, Carles Dénia, Quico el Célio, Capella de Ministrers, Jordi Savall i L'Ham de Foc. Perquè la història de l'horta de València és també la història de les hortes de Lleida, Tortosa, Mallorca, Albarrasí, Millars, Castelló, Sogorb, Alzira, Gandia, Xàtiva, Alacant, Elx, Oriola i Múrcia. I si avui tenim proves científiques és gràcies al coratge i la perseverança d'acadèmics com Mikel de Epalza, Manuel Sanchis Guarnier, Pierre Guichard, Thomas F. Glick, Dolors Bramon, Ana Labarta, Carmen Barceló, Josefina Veglison, Enric Guinot, Víctor Algarra, Manuel Ruzafa o Ferran Esquilache. Gràcies a tots ells avui sabem una mica del que va passar. I ja no només ho sentim amb el cor i el cos, sinó també amb el rigor de la ciència i la raó. En el fons ho sabem perquè l'esperit de la civilització de la terra segueix viva en els nostres pobles, soles i sabors. Els nostres llauradors són els seus hereus. Ja ho va deixar escrit el rei Jaume I en els Furs, que la gestió del regadiu dels llauradors es mantindria "com en temps de sarraïns". No imaginava com de profètiques serien les seues paraules, ja que, amb tots els matisos, evolucions i canvis, així ha sigut. I és.

Pep Gimeno Botifarra i Ahmed Touzani han creat De banda a banda del Mediterrani.

Comparant avui els grans moviments humans de la història, és significatiu saber que hi ha habitants del Marroc, Algèria i Tunísia actuals que són descendents dels nadius peninsulars. I a l'inrevés, alguns dels peninsulars actuals poden ser descendents d'amazics, jueus i àrabs. Tot i això, no són pocs els que encara ho neguen avergonyits. I enutjats, clamen que el passat va ser esborrat per sempre. Errada conceptual, perquè es poden enderrocar edificis, cremar llibres i expulsar persones, però la cultura immaterial pot sobreviure al foc, a la sang i al temps. Tant és així, que qui treballa a l'horta pot tornar a sentir els "Bon dia" dels llauradors valencians i els "Salam" dels jornalers magribins. I qui para l'oïda, pot sentir que cada alqueria, cada séquia i cada eina encara parlen en la llengua de la terra.

És per això, que en una època de crisi civilitzatòria, econòmica i ecològica, amenaçats per profetes de l'odi i per la confusió nihilista, les nostres arrels es fan més necessàries que mai. Tot i que l'horta i el seu sistema de reg han sigut reconeguts internacionalment per la FAO i per la UNESCO, continuen estant tan amenaçats com sempre. La destrucció en 2019 del centenari Forn de Barraca, i 80.000 metres quadrats de la millor horta, per ampliar una carretera va suposar un xoc per a València. Recordant temps passats, el govern central va enviar forces especials, i un helicòpter, per desallotjar violentament als defensors de l'horta. Exactament el dia que la ciutat, i el món sencer, es manifestava per l'emergència climàtica. I és que encara avui interessos foranis s'entesten en devorar allò que sobreviu de la civilització de la terra.

L'horta ha superat el mil·lenni de vida. Que visca mil més depèn de tots i totes nosaltres. Perquè l'horta valenciana és molt més que agricultura, és molt més que cultura local i tradicional. L'horta és la memòria viva que ens recorda a la humanitat que és possible viure en comunitat i en equilibri amb la terra. L'horta ens ensenya que potser la tradició no és el passat, sinó allò que no passa.

Clau de Balansiya al Museu Municipal de València.

Ella és la pàtria que estimes davant la qual sóc humil.

Al Russafí

David Segarra. L'Albufera, primavera del 2020.

Una versió resumida i revisada per Patricia Dopazo va ser publicada en castellà al número 37 de la revista *Soberanía Alimentaria*.